

Normandsdalen og de færøske figurer

Curt von Jessen

Normandsdalen i Fredensborg slotspark er anlagt under Frederik den Femte som efter sin tronbestigelse i 1746 valgte Fredensborg slot til sommerbolig og jagtslot. Her blev iværksat en række ombygninger og haven udenom udvidedes betydeligt.

I bakkerne ned mod Esrom sø omdannedes saaledes en tidligere grusgrav til et vældigt cirkulært terrasseformet haveanlæg. Det tilplantedes med lave klippede træer og imellem hvert træ, i concentriske rundkredse over hinanden, opstilledes, efterhaanden som de blev færdige, legemstore sandstensfigurer af bønder og fiskere, fra forskellige egne i Norge, de fleste fra de vestlige kystegne.

Opstillingen fandt sted mellem 1764 og 1784 med 55 figurer i en første periode indtil 1773, senere med yderligere 3 norske — og 10 færøske. 4 islandske figurer var færdighuggede, men de blev aldrig stillet op, og de er siden sporløst forsvundne.

Efter afslutningen blev der udgivet et stort kobberstiksværk med afbildninger af de første 55 figurer, og den kongelige porcelainsfabrik lod fremstille, over de samme stik, en serie porcelainsfigurer, som udsendtes i de efterfølgende aar indtil 1782.

Normandsdalens anlæg var blot eet af de mange arbejder, som blev sat i værk under omdannelsen af den tidligere dyrehave mellem slottets parterrehave og søen. Det var kongen selv, der bestilte det og virkede for dets gennemførelse. Han havde, »ikke alene gjort Anlegget dertil og beskuet Arbeidet, hvorledes det dagligen fremmedes Deres Majestæt elske ogsaa dette Sted i Fredensborgs prægtige Have, og betragte sine troe og tappre Normands Billeder

med Fornøielse», som det hedder i forordet til ovennævnte kobberstiksværk dediceret enkedronningen Juliane Marie.

Dyrehavens omdannelse til park og tilplantningen med lange lige alléer, der straalere ud fra slottets midte, udførtes efter tegninger af den til det nyoprettede Kunstakademi indkaldte franske bygmester N. H. Jardin. De mange figurer, vaser og søjler af sandsten og marmor, som opstilledes overalt i den øvrige del af parken, skyldtes billedhuggeren Johannes Wiedewelt. Danmarksmonumentet og Norgesmonumentet i halvcirklen foran slottet med vaabenskjoldene fra de forskellige landsdele er saaledes to af denne billedhuggers markante opstillinger. Normandsdalens figurer skyldes derimod den kongelige hofbilledhugger Johann Gottfried Grund.

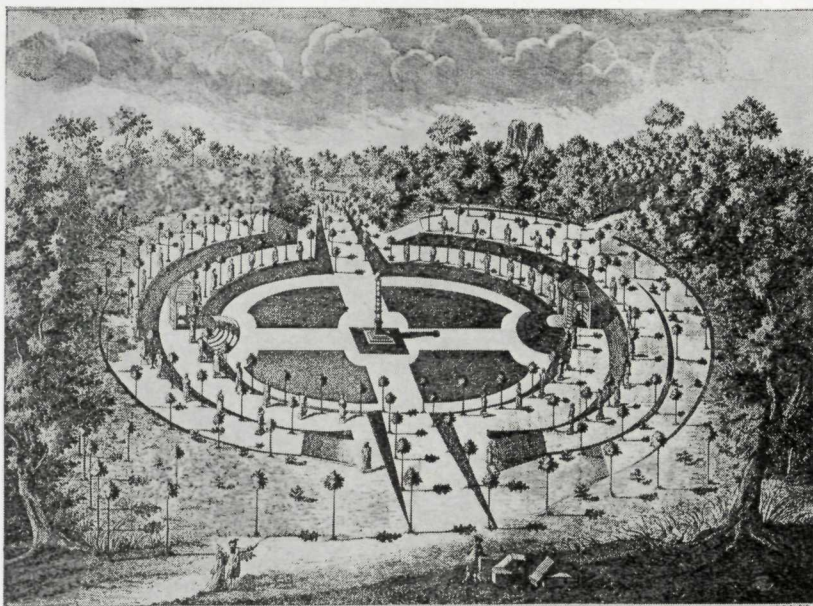
Arbejderne fortsattes efter Frederik den Femtes død i 1766 igenem de næste 18 aar. Herefter gaar de i staa og efter Juliane Maries død i 1796 bruges slottet ikke længere af den kongelige familie. Parken gaar langsomt i forfald og i 1833 betegnes den som et vildnis. Først i 1840'erne lykkedes det at faa midler til en istandsættelse og i 1849 overtoges parken af staten og udlagdes til offentlig lystpark.

Efter Frederiksborg slots brand flytter Fr. VII til Fredensborg, men den egentlige nye glanstid og benyttelse af slottet som kongeligt samlingspunkt indtræder med Chr. IX, og det fortsætter under alle de følgende regenter.

Rejsendes beskrivelse af Normandsdalen.

Rejsende, der i slutningen af 1700- og begyndelsen af 1800-aarene besøger Fredensborg, har beskrevet deres indtryk, og vi finder i disse beskrivelser ogsaa omtale af Normandsdalen. Det er samtidige omend forskellige vurderinger af anlægget. Saaledes er den tyske legat i Neapel J. F. Ramdohr nærmest fnysende, da han paa rejse gennem Danmark i 1792 passerer Fredensborg og betragter det nyligt afsluttede arbejde:

»Hier findet man auch ein thal, worin fünf und sechzig statuen von sandstein stehen, welche norwegische bauern und bauerinnen in ihren verschiedenen nazonaltrachten darstellen. Si sind von einem steinmetzen, nahmens Grund.

»Forestilling af Nordmands-Dalen i Haugen ved det Kongl: Lyst-Slott Fredensborg«. Kobberstik fra 1773 af J. G Grund.

Den øverste terrasse, hvor de færøske figurer senere skulle faa plads, er endnu tom.

Etwas abscheulicheres lässt sich gar nicht denken, und doch sind diese ungeheure in kupfer gestochen, und werden in porzellan geformt auf der Kopenhagener fabrik verkauft.»

Noget mere velvillig er Lauritz Engelstoft (1774—1851) senere professor i historie, da han i 1797 besøger Fredensborg:

»Nordmands-Dalen er noget af det seeværdigste i Haven; det er en Circus, omgivet med en tredobbelt Terrasse; enhver Terrasse er uden om besat med Billeder af Blye forestillende Nordmændenes forskellige Dragter hos begge Kjøen efter Egnenes Forskiellighed; paa Fodstykket af enhver var malet, hvilken Egn's Dragt det forestillede. Dog ere ikke nær alle Egn's Dragter her fremstillede. Ogsaa Færøiske Dragter seer man her. Skade, at Couleurerne ej tillige ere fremstillede; thi de ere alle malede hvide. Man kan i Almindelighed sige, at alle de Norske Bønde-

Dragter ere hos begge Kiøn stygge; men Sølv og Guld bruge de meget. — I Midten af bemeldte Circus staaer en Obelisk af norsk Marmor, forfærdiget af I. G. Grund 1766; den er omvunden med 7 Krands og bærer en forgyldt Kugle paa Spidsen. Paa fodstykkets eene Side ere udhugne Harnisk, Hielm og Kølle, paa den anden en Rosenkrands, paa den tredie en . . . Krands, paa den fjerde et Kogger, et Skiold, Pile og en Krands. Til Fodstykket gaaer man op ad 3 Marmor-Trapper paa alle 4 Sider.«

Og von Bonstetten (1745—1832) schweizisk skribent, landfoged og overdommer, i 1799 i »Neue Schriften«:

»Doch sah ich mit lebhaften Vergnügen auf einem Amphitheater von Rasen, sechzig steinerne Statüen, die alle Trachten dieses weitläufigen Reichs vorstellen, und so dem Könige sein ganzes Volk vergegenwärtigen.«

Men den mest uforbeholdne er nok den svenske Thor August Odencrants (1782—1829) senere assessor og landsdommer i Jönköping da han i sommeren 1806 besøger København og Nordsjælland:

»Normandsdalen er skøn. Midt paa en rund Plads med Gruus staaer i denne Dal en rund Obelisk af Steen med Zirater og øverst en forgyldt Kugle. Heromkring paa 3de grønne Terrasser og Gange, liig et Amphitheater, staae imellem Træerne idetmindste 100 forskellige Figurer af hvidmalet Sandsteen, hvilke in lebensgröse forestille norske Indvaanere (Mand og Hustrue) med deres adskillige Klædedragter og Insignier af Næringsbrug. Under hver Figur staaer paa Fodstykket med sorte Bogstaver tegnet Stedet hvor deres Original findes.«

Endnu paa dette tidspunkt, 40 aar efter opstillingen af de første figurer, har figurerne bevaret saavel de sortmalede bogstaver paa fodstykkerne som den hvide maling — en behandling, der baade har kunnet beskytte overfladerne og faa den graa sandsten til at ligne marmor. Men de staar »imellem træerne«, som derfor ikke længere kan være holdt nede ved klipning.

Restaurering og vurdering.

Den hvide maling og de sorte bogstaver forsvinder efterhaanden, og den mørkegraa og vaade sandsten træder frem og overtrækkes langsomt med et grønligt slør. Der bliver i tidens løb udført en række smaareparationer og lapperier, nogle af dem ved en restaurering i 1800-aarenes slutning, men det er først i 1950'erne, at de to grupper paa hver sin side af indgangen til dalen er saa ødelagte, at man maa skride til en nyhugning.

Forfaldet fortsætter naturligvis for alle de øvrige figurer og med accelererende styrke. Det skyldes ikke mindst de mange træer, der nu er blevet saa høje og har faaet saa tætte kroner, at figurerne altid staar i skygge. De er permanent fugtige og alger, mosser og lavver sætter sig overalt. Nedfaldende grene slaar alle fremspring paa figurerne i stykker, og de mange jerndyvler, der er indsat mellem figurerne stentromler rusten og udvider sig til det tredobbelte — med store sprængninger til følge og indtrængen af fugt i de nye revner.

I 1976 blev det overdraget billedhugger Eric Erlandsen at afvaske samtlige figurer. Det var ogsaa sket ved den sidste istandsættelse, men denne gang viste det sig, at bevaringstilstanden var langt daarligere end antaget.

Af de 68 figurer var kun 5 i nogenlunde stand, 43 var meget forvitrede og 20 saa voldsomt forvitrede eller skadet af andre faktorer, at deres tilstand maatte betegnes som kritisk. Enkelte af de 20 maatte betegnes som absolut ruin. Af de færøske 10, var de to i nogenlunde stand, fem var meget forvitrede og to voldsomt forvitrede — den ene af dem maatte betegnes som ruin.

Denne undersøgelses nedslaaende resultater har Eric Erlandsen samlet i sin omfattende rapport, der i tekst og i tegninger af figurerne fra alle sider nøje skildrer, hvad der er tilbage af originalen, hvad der er cementreparationer og hvad der helt er forsvundet. Samtidigt tager han hele anlægget op til ny vurdering.

»Det er nemt nok at se, at figurerne har kulturhistorisk betydning, alene som dragthistorie er de fænomenale.

Men det er ikke deres eneste kvalitet.

Den arkitektoniske ramme er et stykke forrygende formkunst,

hvis forudtilsigtede artistiske virkninger omslutter den besøgende som en tryllering, stimulerende hans sansevne med en række visuelle chok.

Den forgyldte kugle paa »Sejrssøjlen« holder sammen paa hele dette orkester og den er, hvordan man end kommer til anlægget, det første man ser deraf.

»Normandsdalen« er ikke noget daarligt navn. Fra de tre verdenshjørner gaar man *ned* i en dalsænkning, fra Vest-siden gaar man derimod fra et lavere niveau *op* til pladsen. Tydeligvis er indgangen fra Øst tænkt som hovedindgang. Her markerer dobbeltgrupperne A og B oplevelsernes begyndelse.

Men ved denne begyndelse føles det som et stort behag, at »udgangen« — Vest — flankeres af 4 figurer (nr. 14 og 15, 41 og 42), hvis udtalte vertikale, statuariske virkning, dels lukker rummet foran os, men samtidig staar som et ekko af portalens fanfare. Figureernes placering, lavt, næsten i jordplan, er for en billedhugger af særlig interesse. Det forekommer mærkeligt, at figurerne ikke »suger til jorden« og at dimensionerne ikke forrykkes, selvom man kan gaa dem saa nær. Billedstøtterne bevarer imidlertid deres statuariske egenskaber, fordi det kun er tilsyneladende, de staar »paa jorden«:

De staar som en del af et stykke arkitektur, en jordarkitektur, som løfter dem indtil utilnærmelighed og som fungerer som sokkel for samtlige figurer. Den lille Nexø-sokkel, som forbinder dem med denne arkitektur, er ualmindelig enkel og elegant. Den ser ikke ud af noget, men rummer et stykke visdom.

Alle figurerne er lige store og det styrker monumentaliteten. Figur efter figur gentager samme størrelse i den spændstige helhed. Variationerne i bevægelserne spiller ind over dette faste taktslag og virkningerne forstærker hinanden.

Grunds sans for helhedsvirkningen viser sig ikke blot i hans beherskelse af »variationen i gentagelsen«, han frister sig endog til at musicere paa virkningerne indenfor den enkelte figurrækkes cirkelslag, hvor det ses, at bevægelserne kulminerer henimod de brydende akser. Figurrækkerne synes ogsaa indbyrdes afstemt, saaledes at første række er roligere end anden række, hvor der, især paa nordsiden, er tale om en stigning i bevægelsesudtryk.

I tredje række ses de mest detaljerede dragter og de mest individuelle fysiognomier —. De er lige til at gaa hen og studere nærmere, hvilket sikkert ogsaa er meningen, men samtidig staar figurrækken som et blidt decrescendo efter uroen i række to.«

I rapporten foreslaaes det at afforme de mest ødelagte figurer og stille originalerne i hus. Men det foreslaas ogsaa at afforme nogle af de bedst bevarede, saaledes at man faar et billede af i dag af saavel den gode som den daarlige bevaringstilstand. Sluttelig foreslaas det, som et forsøg, at afstøbe nogle af de bedst bevarede — uden retouche — og at stille aftrykket, kopien, tilbage i anlægget.

De færøske figurer.

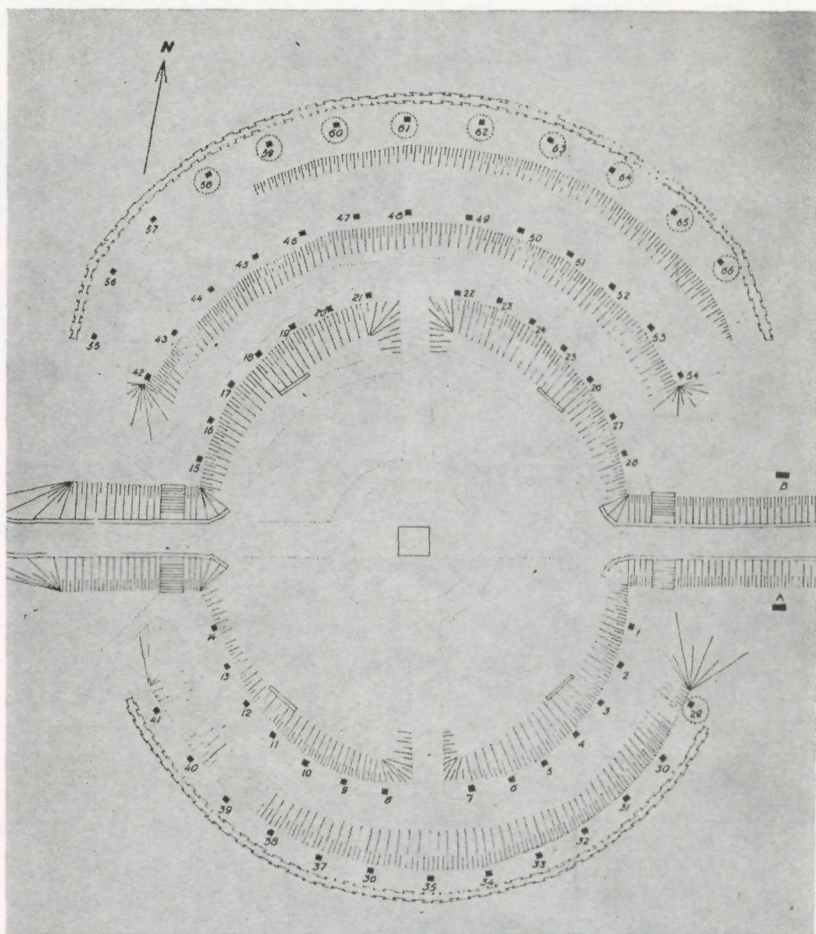
De senest tilkomne figurer, d. v. s. alle i den nordre tredje række, heriblandt de færøske, har de mest detaljerede dragter, og de mest individuelle fysiognomier. Ligesom de norske kan de efter stedet, de er fra og det de forestiller, sammenstilles to og to. Og de er formentlig ogsaa afleveret parvis, idet stavemaaden paa fodstykkekerne er den samme for hvert par.

Ialt er der afbildet fem par, og naar vi følger bevægelsen rundt i anlægget fra vest mod øst begynder de færøske figurer, efter rapportens nummering, med nr. 58 og slutter med nr. 66, med en enkelt figur, nr. 29, i en nyere opstilling øverst paa den søndre terrasse.

Det første par, nr. 58 og 59, er de to gæster paa vej til bryllup »paa Foeroe«. Saa følger nr. 60 og 61, en soldaterkone og »en soldat paa sen post fra Færøen«. Nr. 62 og 29 er en malkekone og en husmand »fra Suderoen paa Færøerne«. Her har stenhuggeren tilsyneladende glemt at hugge stregen i ø. De to figurer maa fra begyndelsen have staaet ved siden af hinanden.

Nr. 63 og 64 er en fiskermand og fiskerkone »fra Eyland Færøe paa Strømmø«, begge med y i Eyland og Strømmø med eet m, og sluttelig nr. 65 og 66, brudgum og brud »fra Eiland Færøe paa Strømmø«, begge med i i Eiland og to m'er i Strømmø.

Ved de første to par staar manden paa kvindens venstre side, ved de sidste to par er det omvendt.

Den naturlige indgang til Normandsdalen er fra øst, hvor man som en optakt til anlægget passerer dobbeltgrupperne A og B. Det er, ved A, spillemændene fra Fanø ved Bergen med fele og tromme, og overfor dem, ved B, det dansende par fra Nos i Hallingdalen. I midten af den cirkulære plads sejrssøjlen med den forgyldte kugle paa toppen, og heromkring de to terrasser mod syd, de tre mod nord, med de 66 figurer i gotlandsk sandsten.

De ni færøske figurer staar paa den øverste nordlige terrasse, den tiende, tørvebæreren, paa den øverste sydlige terrasse, alle markeret med smaa cirkler omkring nummer og sokkel.

Tegning fra Eric Erlandsens rapport fra maj 1977.

58

EN KONE SOM
GAAER TIL BRYLLUP
PAA FOEROE

59

EN MAND SOM
GAAER TIL BRYLLUP
PAA FOEROE

Nr. 58 og 59.

Begge er de paa vej til bryllup, hun med en nymodens rund hat paa det opsatte haar, men ellers iført den gamle færøske højtidsdragt, stak, sammenholdt over brystet med kæde og maller. Herover en brystdug eller tørklæde over skuldrene. Bæltet er en lang kæde af metalringe snoet to gange om livet med nedhængende ender. Hvæssestenen og træskeden med kniven i bæltets venstre side er meget nøje gengivet, men i den fornemme helhed mærkes det næsten som et stilbrud. Den løftede kjolesnip og hudeskoene viser, at vi befinder os i det fugtige færøske klima, langt fra det salonernes ceremoniel, som figuren saa yndefuldt bærer frem.

58, detaille

59, detaille

Manden bærer hue, kofte og vest, knæbukser og hudesko, og i højre side den store dobbeltskede med to knive og hvæssestenen hængende bagved, her dog knapt saa paafaldende.

Nr. 60 og 61.

Her skal intet mangle, hun har hænderne fulde og alle lækkerierne med, en pølse med pølsepind under den højre arm, et trækrus (med øl?) og en plukket fugl i venstre haand. Det er koldt, men hun holder det ud i de fingerløse vanter. Tørklædet eller brystdugen er snoet en gang op over skuldrene og ned under armen. Hun bærer trøje, skørt og forklæde, der holdes til livet med et baand. Paa fødderne har hun tilsyneladende de til indvendig brug og i træsko brugte sko af garvet lammeskind.

Soldaten paa sin post er en af de vagter, som skulle sikre oplags-

60
EN SOLDATERKONE
FRA FÆROE BOREN
DE MAD TIL VAGTEN

61
EN SOLDAT PAA SEN
HJØST FRA FÆRØEN

husenes varer mod udplyndring af fremmede søfolk, udstyret med sabel og gevær, (eller flint og huggert) med stavnhue, halsbind og uniformsjakke med store knapper og opslag paa ærmerne. Skraarem og bælte om livet, knæbuxer snøret med baand, uldne hoser og lædersko med spænder — en idealiseret fremstilling af skansens vagtmandskab — og ikke som de ca. 40 uens klædte soldater i virkeligheden har set ud, men som man har ønsket, at de skulle se ud.

60, detaille

61, detaille

62

EN MÆLKE KONE
FRA SUDERØEN
PAA FÆRØERNE

29

EN HUSMAND MED
EN DRAGT TØRV AF
SUDERØEN PAA FÆRØER

Nr. 62 og 29.

De er fremstillet ved et par af de arbejder, der hører til dagliglivet i den færøske bondefamilie, hun, med malkebøtten (færøsk: dylla) i et uldbaand omkring halsen og over skuldrene paa vej til eller fra flokken af køer i udmarken. Hun har sit strikketøj med for at udnytte tiden og over bøtten er lagt et garvet skind, saa mælken ikke løber over under hjemturen. Har man hørt lyden før, kan man ogsaa her næsten høre mælken skvulpe frem og tilbage under skindlaaget for hvert skridt hun tager.

Ogsaa tørvene hentes i udmarken, hvor de efter skæring, tørring og foreløbig opbevaring bæres hjem til bygdens tørvehuse. Det var ellers almindeligt at bære tørvene i et tørveløb, en rummelig og smukt forarbejdet trækasse, der blev baaret i et uldbaand op om panden. Normandsdalens tørvebærer bærer tørvene i to krydsede bændler, der var langt lettere at bære paa og betydeligt enklere at fremstille end trækassen. Her kan der ligeledes være tale om en

idealiseret eller ønsket fremstilling af hjembæringen, som den burde foregaa.

Tørvebæreren er hentet fra et kældermagasin paa Frederiksborg slot og opstillet omkring 1950 som nr. 29 paa den søndre anden terrasse. Her havde staaet en nu, og allerede dengang, forsvunden norsk figur fra Ethne.

63

FISKERMAND
FRA EYLAND FÆRØE
PAA STRØMØE

64

FISKERKONE
FRA EYLAND FÆRØE
PAA STRØMØE

Nr. 63 og 64.

Den eneste af mandsfigurerne med lange bukser. Ellers med kofte og vest med store knapper, halsbind og en kraftig hovedbeklædning, som maa kunne slaas ned — og vendes. Tykke uldvanter i højre og et net i venstre haand og paa fødderne hudesko.

Hun med opbundet tørklæde om en halshætte (strútur?), trøje, skørt og forklæde, strikkende paa en hose, gaaende med garnnøglet under højre albue og — efter færøsk strikkemaade — med garnet rundt om højre pegefinger. Pinden er gaaet tabt.

65

BRUDGUM
FRA EILAND FÆRØE
PAA STRØMMØE

66

BRUD
FRA EILAND FÆRØE
PAA STRØMMØE

Nr. 65 og 66.

Det sidste par i rækken, han med stavnhue, hals- og kravebind med sløjfer, med vest og halvlång kofte, store knapper, sidelommer og opslag paa ærmerne, knæbukser, hoser, hosebaand og hudesko med smukt bundne tvinger.

Og sluttelig bruden, med en hovedkrans af blomster og brede baand i læg, brystklæde med kniplinger og opretstaaende krave samlet med et halssmykke. Herunder blomster og sløjfebaand, vid og lang kjole (i silke?), kantet med kniplingsbaand og med kæde og store maller til at sammenholde kjolens liv. Bælte (i fløjl?) med paasyede løvehoveder og mønstrede gennembrudte metalplader og med nedhængende ligesaa righoldigt applicerede bælteender — i en stil, der har rødder tilbage til renaissance og dermed videre til den antikke oldtid.

Figurernes forlæg.

Billedhuggeren til Normandsdalens figurer var, som tidligere nævnt, Johan Gottfried Grund. Han var født i Meissen i 1733,

lærte billedhuggeriet i Dresden og Berlin og kom i 1757 til København, hvor han blev knyttet til hofbilledhugger Hähnels værksted. Efter dennes død overtog Grund embedet i 1762 — og giftede sig med enken.

Det mest spændende ved det hele er imidlertid historien om de forlæg, han har haft at hugge efter. I en artikel af Einar Lexow i Bergens museums aarbog 1915—16 paavises forbindelsen mellem den norske postjager Jørgen Garnaas og Normandsdalens figurer. Han var »... boesiddende i Bergen. Omendskjøndt vandfør paa Hænder og Fødder, gjorde han allehaande kunstige smaae Sager og Billeder, forestillende norske Bønder, som modtoges i det Kongelige Kunstkammer i Kjøbenhavn.« (Dansk, Norsk, Svensk Kunstnerlexicon, 1829).

Jørgen Garnaas er ifølge Lexow's undersøgelser født paa gaarden Garnaas i Nes i Hallingdal i 1723. I 1751 opholder han sig i Bergen og efter at være blevet gift i 1761, kommer han i 1764 til København, hvor han paa Frederik den Femtes bestilling og for en aarlig »pension« af 100 riksdaler udfører en serie smaa benfigurer af norske bønder. Som forlæg for disse har han haft med sig en serie trædukker ikklædt norske dragter.

I 1771 ophører »pensionen«, arbejdet er afsluttet og omtrent samtidigt indkøbes til Kunstkammeret de ovennævnte dukker, 56 ialt. Herefter maa Garnaas være vendt tilbage til Bergen. I 1824 sættes dukkerne paa auktion.

Som dukkerne var model til benfigurerne, var benfigurerne de forlæg, som Grund huggede sine sandstensfigurer efter. Seks af disse smaa figurer er paa Nationalmusæet i København.

De er skaaret i hvalros eller kaskelottand — i tandens yderste ende, og her viser det sig, som Erlandsen gør opmærksom paa, at Grund har fulgt sine smaa forlæg saa nøje, at man i den krumning som en del af sandstensfigurerne følger, har en afspejling af krumningen af den tand, som benfiguren er skaaret i. Men hvor Garnaas kun skære benene fri og holde dem figurligt paa plads under figurens midte, maatte billedhuggeren, paa grund af den tunge sandsten, holde dem sammen, skubbe dem frem mod forsiden og lade figuren iøvrigt støtte sig bagtil og til siderne til kompakt sten, formet som redskaber, klippestykker, træstykker eller lignende.

De 55 figurer er lavet efter disse forlæg. Derimod antager Lexow det for lidet sandsynligt, at Garnaas har leveret forbillederne til de sidste tre norske figurer og for usandsynligt at han kan have leveret forbillederne til de ti færøske.

I sin bog om »Fredensborg Slotshave« fra 1926 fortæller Valdemar Seeger, at prokurist (senere arkivar) Anton Degn i Thorshavn har meddelt ham, at modellerne til de færøske sandstensfigurer mulig skyldes en købmand paa Færøerne ved navn Rosenmayer, men at dette desværre ikke bestemt kunne paavises.

Som tegner er Rosenmeyer kendt for to farvelagte prospekter fra Tórshavn fra 1788, der meget detaljeret fremstiller landskabet og bygningerne paa Tinganes. Blandt de personer, der er tegnet med i ganske lille størrelse, finder vi f. ex. ogsaa en baadsmand med stavnhue. At mere detaljerede figurer og dragttegninger kan være fremstillet af samme haand og sendt til Danmark er ikke utænkeligt.

Men der har ogsaa været andre muligheder.

Meget i figurernes detaljer, den troværdighed og præcision hvormed de er fremstillet, skildringen af de dragter de har paa, de smykker de bærer, de redskaber de har med sig, mere end antyder, at Grund maa have haft et omfattende færøsk modelmateriale til raadighed, da han formede sine figurer. Og han kan have haft mere end det. Vejledning fra færinger i Danmark er en nærliggende mulighed.

I indledningen til udgaven fra 1959 af J. Chr. Svabos indberetninger fra en »Reise i Færøe 1781 og 1782« oplyses, at de to færøske studenter J. Chr. Svabo og Nicolai Mohr rejste til København i 1765 for at studere økonomi og naturhistorie. De var begge optaget af ideer om ophjælpning af landenes økonomi og for Svabos vedkommende tillige af en lyst til at forfatte en moderne beskrivelse af Færøerne. Levende engageret i det færøske folks nuværende og fremtidige tilværelse optraadte Svabo, aabenbart paa eget initiativ, overfor rentekammeret som raadgiver i økonomiske anliggender vedrørende Færøerne. Rentekammerets 1. deputerede, som Svabo korresponderede med, var J. G. Moltke (1746—1818) og han var

ligesom sin far, Adam Gottlob Moltke (Fr. V's overhofmarskal og nærmeste raadgiver (1709—1792)), en ivrig understøtter af viden-skab og kunst.

Arbejderne i Fredensborg kan derfor ikke have været skjult hverken for Svabo eller Mohr og baade Jørgen Garnaas og de to færøske studenter har opholdt sig i København paa samme tid og krydset i de samme kredse.

I oktober 1782 kommer Svabo tilbage til København efter mere end et aars ophold paa Færøerne, hvor han med en utrolig flid, i syv haandskrevne hæfter har samlet oplysninger sammen fra alle omraader af det færøske samfund. De syv hæfter bestaar af 66 kapitler: Om klæde-dragten, Om malkning, Om tørv, Om fiskeriet, Om skandsen, Om sæder og tænkemaade, for at tage et udvalg, der omhandler de samme omraader som figurene er udtryk for.

I foraaet 1783 afleveres hele det skrevne materiale tilligemed et stort antal tegninger, prøver paa plantefarvning og vejrobserva-tioner for de 15 maaneder opholdet varede til rentekammeret.

Halvandet aar efter afslutter Grund billedhuggerarbejdet.

Den under figurene 65 og 29 omtalte idealisering — soldaten paa sin post, i en tidssvarende uniformering, tørvebæreren fra Suder-øen med krydsede bærebånd i stedet for tørvekassen — kan op-fattes som detaljer fra en reformiver, som i hvert tilfælde Svabo var optaget af. Han ville vise Færøerne, som de burde tage sig ud og færinger i deres daglige arbejde med de forbedringer, som de burde indføre. En af dem var saaledes afskaffelsen af de tunge tørvekasser paa hestens kløvsaddel — og indførslen af de langt let-tere båndkurve — som han havde set paa øen Man og som han omtaler i sine indberetninger.

Disse detaljer er imidlertid intet bevis for netop Svabos med- virken ved Grunds sidste figurer. Men de kan fortælle om strøm- ninger baaret frem af nogle færinger i datidens København og dermed antyde de færøske paavirkninger, som Grund maa have modtaget under modelleringen af de ti figurer.

Rapportens alarmerende oplysninger om figurenes bevaringstil-

stand bliver anledningen til, at de indledende istandsættelsesarbejder sættes i gang allerede året efter, i efteråret i 1978.

14 figurer, heriblandt 4 af de færøske, løftes af deres sokkel og køres til et nyindrettet lapidarium i det gamle havremagasin i Slots-gade. Af de indbragte figurer er efter Eric Erlandsens vurdering i den afsluttende rapport om flytningen, nr. 29, den færøske husmand, en af de mest ødelagte (50% cement, 30% forvitring og 20% original).

»Vurderet som statue, som formel modellering, som 'kunst'. kan denne figur se ud til at være en af anlæggets svageste. Men en saadan vurdering tæller, som tidligere markeret, ikke her«.

Som det første, og som et forsøg, er en af Grunds sidste figurer, nr. 66, den færøske brud, blevet afformet og støbt i en beton af tilslagsmaterialer som skulle ældes som sandstenen og i foråret 1980 blev den bragt tilbage paa sin plads.

»Maaske er denne, den færøske brudestatue anlæggets mest vellykkede figur ikke alene paa grund af de af forziringsglæde mættede dragtdetailler, men ogsaa paa grund af sine monumentale kvaliteter.

Tillige er den en af Normandsdalens bedste bevarede billedstøtter.

Det vil derfor være af betydning at se, hvor langt støbeteknik og materiale kan leve op til originalens indhold af store og smaa former, samt sanse hvorledes stof og form viderebefordre figurens særprægede stemning og udstraaling.«

Den færøske brud. Opstillet som støbt kopi i foråret 1980. Eric Erlandsen fot.

Normandsdalen staar foran en omfattende restaurering — baade anlæg og figurer — og de retningslinier, det vil ske efter, vil være afhængige af udfaldet af de første forsøg.

Figurerne maa antagelig og efterhaanden stilles i hus. Enkelte vil maaske efter en udtørring og foretaget afformning og efter en istandsættelse midlertidigt kunne stilles tilbage i anlægget, men de fleste og heriblandt ogsaa de bedste maa afformes, og de efter formen støbte figurer, uden retouche, stilles tilbage paa deres plads.

Sker det over en længere aarrække, skulle det gennem et saadant langsomt skifte blive muligt fortsat at bevare Normandsdalens enkeltheder og oprindelige karakter — og hele anlægget som 'et underfuldt og fortryllende sted'.

SUMMARY

The Norsemen's Valley in the garden of Fredensborg Castle in north-east Seeland is a big terraced circular bowl, laid out in the hills bordering the Esrom lake.

In the center of the bottom is placed the column of victory, and on the two half parts of the concentric terraces were planted low cut trees. Between them were erected 57 Norwegian and 10 Faroese figures, mostly couples, representing farming people and fishermen from different parts of Norway and the Faroe Islands. 4 Icelandic figures were made but they have totally disappeared.

All the figures were in white painted sandstone (from Gotland) on small sandstone plinths (from Bornholm) with inscriptions in black.

The whole complex was initiated about 1764 by King Frederic V (1746—1766) and completed by his widow queen about 1784. When she died in 1796 the castle was no longer used by the royal family and the maintenance of the garden and its sculptures faded away. It was not until the middle of the 19th century restored to some extent.

Travellers visiting Fredensborg in the end of the 18th and at the beginning of the 19th centuries have given different judgements of the artistic value of the valley — from disgust to praise. The view of praise is strongly confirmed through the latest researches.

The sculptor was Johan Gottfried Grund born in Meissen in 1733. As an apprentice of sculpture he worked in Dresden and Berlin and in 1757 he arrived in Copenhagen, where in 1762 he was appointed royal court sculptor.

Fascinating about his sandstone sculptures, all about 5½—6 feet in height, is that he got his models, at least for the Norwegian part, from small figures

in walrus tusk, about 4 inches high, carved by a Norwegian postdriver, Jørgen Garnaas.

As models for the carvings the postdriver used some wooden dolls about 10 inches high each, which he himself has made and dressed in colourful peasant costumes. Some of the dolls and carvings do still exist in different collections in Norway and Denmark. Through these we are able to follow the work of the sculptor to a certain extent. It is thus pointed out by the Danish sculptor Eric Erlandsen that the sandstone figures are very close to their carved models and in several of them even the curving of the tusk is traceable.

But the legs, for instance, could not be cut free in the heavy stone and in full size figure, and therefore you find a fancyful collection of supports for the figure formed as rocks, trunks and different implements.

The models for the ten Faroese figures are, however, not so easy to discern. For several reasons it is unlikely that they have been among the carvings of Garnaas.

Nevertheless, the figures show that Grund must have had an exact knowledge about the appearance, the cloth and implements of the Faroese people of that time.

It is therefore to be proposed that he got his information from one or another Faroese source in Copenhagen. One might have been the Faroese student I. Chr. Svabo, contemporary to the sculptor and eagerly interested in the daily life — and future life of his home country.

As a task set by the Danish financial authorities in the eighties. I. Chr. Svabo wrote his famous "Report from a Journey to the Faroe Islands 1781—1782", containing an extent survey on all parts of the Faroese daily life, supplied with numerous drawings in colour. This report was delivered in 1783 and a year and a half later Grund did finish his work in Fredensborg. In provincial Copenhagen it is evident that the student, the postdriver, and the sculptor at that time have been associated with the same persons in the same higher circles.

The aging of the figures has now been in progress for more than two centuries. Some reparations were made in the end of the 19th century but not until the 1950's a renewing of the two groups forming the entrance was necessary.

The small trees have not been kept down in their original size, the higher they grew, the more shade they made in the valley and the more humid became the figures. Branches have fallen down and crushed projecting parts, and the iron clamps between the stone trunks have grown to a rusty foliage more than three times their original size, with new cracks for penetrating of water as one of the results.

In 1976 it became necessary to wash the whole complex, and this was done by the above mentioned sculptor Eric Erlandsen and his assistants. The report that followed is a thoroughly made inspection of each figure, in drawings and photographs showing the amount of destruction. More than one half of all the

figures was in a very bad condition, and one third of them was almost ruined. It is proposed to mould the most destroyed ones and place the rest of the original ones in a lapidarium in an indoor atmosphere. It is also proposed to mould some of the best ones to get a picture of to-day of the best figures — to be related to the ones of the worst state of conservation.

As an experiment, Eric Erlandsen is finally proposing to mould — without retouche — and cast some of the best figures in a specially made concrete, and let the copy replace the original.

A first example of this way of restoration has now been made of one of the last figures Grund made. The Faroese bride was moulded, cast and replaced in the valley in the early spring of 1980.

Í NORÐMANNSDALI

Tey koma á fund — og helst í dreymi, —
tey rósuangandi ungdómsár
sum drós, ið drála við yndisbrosi,
og bera smyrsl til benjarsár,
— o minnisríka; o halga vár! —
tá súsa skógir við Esrom sjó,
í náttból blámar marmorhvíta borgin,
í silvurklangi spæla náttargala ljóð
og doyva minnið um hitt býtta orð: í morgin.
Á danskri summarnátt, tá blómar stundin sæla,
og standmyndir í Norðmannsdali tala.

J. H. O. Djurhuus

LITTERATURLISTE

- Friedrich Wilhelm Basilius von Ramdohr, aus Hoya: Studien auf einer Reise nach Dänemark. Hannover 1792.
Karl Viktor von Bonstetten: Neue Schriften. Kopenhagen 1799.
N. H. Weinich: Dansk, Norsk, og Svensk, Kunstner-Lexicon. København 1829.
Einar Lexow: Jørgen Garne og Nordmandsdalen. Bergens Museums Aarbok 1915—16.
Valdemar Seeger: Fredensborg Slotshaves gamle Anlæg og Monumenter. Fredensborg 1917.
M. A. Jacobsen: Varðin 1923.
J. H. O. Djurhuus: Yrkingar, onnur og økta útgáva. Hitt føroyska studentafelagið gav út. MCMXXIII.

- Thor August Odencrants: Nordsjælland og København i Sommeren 1806 ved Torben Nielsen. Foreningen for Boghaandværk. Kbh. 1956.
- Petra Djurhuus: Klædedragt. Færøerne I (og II) Dansk-Færøsk Samfund. København 1958.
- Napoleon Djurhuus: J. Chr. Svabo. Indberetninger fra en Reise i Færøe 1781 og 1782. Selskabet til udgivelse af færøske kildekrifter og studier. København 1959.
- Lauritz Engelstoft: Mine Vandringer i Sjælland i Juni 1797. Ved Poul Eller. Frederiksborg Amts Aarbog 1961.
- Aagot Noss: Statuane i Nordmandsdalen. I serien: Norske Folkedragter. Oslo 1977.
- Eric Erlandsen: Rapport vedr. Skulpturerne i »Nordmandsdalen«. Fredensborg Slotshave. Maj 1977.
- Eric Erlandsen: Rapport vedr. flytningen af 14 figurer fra »Nordmandsdalen« til lapidarium i Fredensborg. Januar 1979.